

Türk Eğitim Tarihi

Dönüm Noktaları

Editör: Evrim ŞENCAN

Yazarlar:

Derya ÇİNİ ŞİMŞEK

Emine KISIKLI

Evrım ŞENCAN

Ferhan GÜNDÜZ

Halil ÖZCAN

M. Sedat ERKAN

Editör: Doç. Dr. Evrim ŞENCAN

TÜRK EĞİTİM TARİHİ Dönüm Noktaları

ISBN 978-625-6810-41-9

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2023, PEGEM AKADEMI

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı zamanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Ekim 2023, Ankara

Yayın-Proje: Ferdi Akkaya
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Prof. Dr. Adnan Tepecik

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.
Çetin Emeç Bulvarı 1314. Cadde No: 37A-B Çankaya/ANKARA
Tel: (0312) 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 46661

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Cumhuriyet'in 100. Yılına Armağan...

ÖN SÖZ

Eğitim; aile, din, ekonomi ve siyaset gibi temel toplumsal kurumlardan biridir. Kurum olarak eğitimin üstlendiği işlevleri yerine getirmesi zamana ve toplumlara bağlı olarak değişebilmektedir. Bu değişim, süreç olarak eğitimin nasıl ve hangi amaçlara erişmek üzere gerçekleştirileceğini de belirlemektedir. Böylelikle diğer temel toplumsal kurumlarla birlikte genel toplumsal hedeflerin en önemli aracı olarak görülebilir.

Eğitim, insanlığın en değerli mirasıdır. Bilgi ve öğrenme, tarihin her döneminde toplumların ilerlemesine ve bireylerin kendilerini geliştirmesine yardımcı olmuştur. Eğitim kelimesi, her birimizin hayatının merkezinde yer alır. Çocuklarımıza temel becerileri öğretmekten, karmaşık konuları araştırmaya kadar eğitim, her birimizin yaşamının dört bir yanını kuşatır. Gerçekten eğitim insanları, toplumları ve dünyayı değiştiren bir güçtür.

Türk Eğitim Tarihi: Dönüm Noktaları adlı bu kitap, eğitimi daha iyi anlamak ve eğitimdeki değişimi izlemek isteyen herkes için bir kılavuz sunmayı amaçlamaktadır. Eğitim sadece sınıflarda veya okullarda değil, her an yaşanan bir deneyimdir. Bu kitap, eğitimin tarihsel kökenlerini, evrimini ve bugünkü önemini incelerken, aynı zamanda eğitimin çeşitliliğini ve karmaşıklığını da ele alıyor. Böylelikle eğitimin ve pedagojik dönüşümlerin nasıl şekillendiğini, eğitimcilerin ve kişilerin yaşadıklarını, güncel sosyal, kültürel ve siyasi ilişkilerle nasıl bağlantılı olduğunu inceleyerek, eğitimin evrimini gözlemleyebiliriz. Öğretmenler, eğitimciler, araştırmacılar ve eğitimin geçmişini daha iyi anlamak isteyenlere yararlı olmasını diliyorum.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılına armağan edilen bu kitabın yazarlarına ve Pegem Akademi Yayınlarına teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

Editör: Doç. Dr. Evrim ŞENCAN

Giriş: Türk Eğitiminin Dönüm Noktaları

Doç. Dr. Evrim ŞENCAN, Başkent Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-9807-1338

1. Bölüm: Eğitim ve Toplum

Doç. Dr. Ferhan GÜNDÜZ, Başkent Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-9969-2099

2. Bölüm: Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine Eğitimde Modernleşme Adımları

Dr. Emine KISIKLI, Başkent Üniversitesi

ORCID No: 0000-0001-7808-3879

3. Bölüm: Ceditçilikten Çağdaşlaşmaya Cumhuriyet'in Eğitim Devrimi ve Atatürk

Doç. Dr. Halil ÖZCAN, Başkent Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-6294-2576

4. Bölüm: 1938-1950 İsmet İnönü Döneminde Eğitim Politikaları ve Köy Enstitüleri

Dr. Öğr. Üyesi M. Sedat ERKAN, Başkent Üniversitesi

ORCID: 0000-0003-2082-283X

5. Bölüm: Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte Eğitim Politikasında Değişimler (1950-1960)

Doç. Dr. Derya ÇİNİ ŞİMŞEK, Başkent Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-0678-5801

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iv
Bölümler ve Yazarları.....	v
Kısaltmalar	x

Giriş: Türk Eğitiminin Dönüm Noktaları.....	1

1. Bölüm: Eğitim ve Toplum.....	9
Giriş.....	9
Eğitim: Kavramsal Çerçeve	11
Temel Sosyolojik Yaklaşımlar ve Eğitim.....	21
Sonuç.....	40
Kaynaklar.....	42

2. Bölüm: Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine Eğitimde Modernleşme Adımları.....	45
Giriş.....	45
Tanzimat ve Islahat Dönemlerinde Eğitimde Modernleşme Adımları.....	48
II. Abdülhamit Döneminde Eğitimde Modernleşme Adımları	55
II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Modernleşme Adımları.....	59
Yeni Türk Devleti'nde Eğitimde İlk Modernleşme Adımları.....	65
Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitimde Modernleşme Adımları	69
Harf Devrimi.....	74
Millet Mektepleri	75
Halkevleri	77
Sonuç	78
Kaynaklar.....	80

3. Bölüm: Ceditçilikten Çağdaşlaşmaya Cumhuriyet'in Eğitim Devrimi ve Atatürk	83
Giriş.....	83
Meşrutiyet Döneminde Ceditçilik.....	86
Millî Mücadele Döneminde Ceditçilik.....	88
Savaşta Maarif Kongresi	90
Zaferle Cumhuriyet Arasında Ceditçilik.....	95
Misakı Maarif.....	100
Yurt Gezilerinde Eğitim Sorunları ile İlgili Konuşmalar	101
Ceditçilik Tartışmaları	104
İlim Zihniyeti Tartışmaları.....	109
Ceditçilikten Çağdaşlaşmaya Cumhuriyet'in Eğitim Devrimine Geçiş Hazırlıkları	113
Cumhuriyet'in Çağdaş Eğitim Devrimi: Tevhid-i Tedrisat	115
Alfabe Devrimi	121
Ceditçilerin ve Düşün Adamlarının Rüyasını Gerçekleştiren Lider: Atatürk.....	124
Sonuç.....	129
Kaynaklar.....	131

4. Bölüm: 1938-1950 İsmet İnönü Döneminde Eğitim Politikaları ve Köy Enstitüleri	135
Giriş.....	135
Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Eğitim ve Öğretim	135
Köy Eğitim Projesi.....	137
Tek Parti Döneminde Eğitim ve Öğretim Politikası (1939-1946).....	139
Meslekî ve Teknik Öğretimin Yaygınlaştırılması	145
Köy Enstitülerinin Kurulması.....	148
Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Köy Enstitülerinin Kapatılması (1946 – 1950)	155
Sonuç	161
Dönemin Başbakanları ve Görev Süreleri.....	164
Dönemin Millî Eğitim Bakanları ve Görev Süreleri	164
Kaynaklar.....	164

5. Bölüm: Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte Eğitim Politikasında Değişimler (1950-1960)	135
Giriş.....	167
Tek Parti Dönemi Eğitim Politikası (1923-1946).....	168
Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu	171
Demokrat Parti'nin Eğitim Politikasının Ana Esasları.....	173
Demokrat Parti'nin Eğitim Kurumları Üzerinde Çalışmaları	175
Mesleki ve Teknik Eğitim	180
Demokrat Parti Dönemi İmam-Hatip Okulları ve Din Eğitimi Politikası	182
Köy Enstitüleri ile İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi	189
Sonuç.....	194
Kaynaklar.....	195
Editör ve Yazarlar Hakkında	199

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BMM	: Büyük Millet Meclisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
KATÜ	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

TÜRK EĞİTİMİNİN DÖNÜM NOKTALARI

Doç. Dr. Evrim ŞENCAN, Başkent Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-9807-1338

Eğitim, öğretim sürecini de kapsayan geniş bir kavramdır. Diğer bir ifadeyle, sadece kişi veya kurumlarca bilgi aktarımı değil hem zihni hem bedeni şekillendirmektir. Haliyle, kurumlarca veya aile içi terbiye, eğitim kavramını tam olarak karşılamaz. Bunlara atasözlerin, törelerin, ninnilerin, fıkraların, destanların, Siyasetnamelerin vb. de eklenmesi gerekir.¹

Elbette ki ihtiyaç, çağın gerekliklerine göre belirlenir. Kuşkusuz Türk tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Haliyle Türk eğitim tarihinden söz edildiğinde bu, aynı tarihsel çizgiye kadar geri çekilmelidir. Diğer bir ifadeyle Türk eğitim tarihi; Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemleri olarak başlıklandırılabilir. Diğer yandan bu sınıflandırma İslamiyet öncesi ve sonrası olarak da ikiye ayrılabilir. İşte bu bölümlerin tamamı Türk eğitim tarihinin dönüm noktalarını karşılar.

İslamiyet öncesi Türk eğitim tarihinde kurumlar hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Bilinen, edebi eserler aracılığıyla ve yaşam biçimine göre eğitim uygulamalarının gerçekleştirildiği idi. Yaşam biçimi temel alındığında, mesleki eğitimin önemi vurgulanarak cesur ve bilgili “alp insan” tipi yetiştirilirdi. Bu çerçevede bakıldığında yerleşik olmayan Hunlarda savaş eğitimi (askeri eğitim) ön plandaydı. Usta-çırak ilişkisiyle süren mesleki eğitimin yanı sıra, kam veya şaman tarafından verilen dini eğitim söz konusuydu. Töreler ve ad verme törenleri ise toplum içi eğitimi karşılıyordu. Göktürklerin (552-744) yaşam biçimi Hunlara benzerdi. İlaveten bu dönemde, önceki yıllarda sözlü öğrenilenler alfabe ile yazıya geçti. Orhun Anıtları ise dönemin yaşam biçiminin tanımlanmasında en önemli kanıttı. Anıtlar, adeta bir tarih dersi niteliğindedi. Askeri eğitim ise yurt ve ulus sevgisinin aşılmasıyla devam ediyordu. Mesleki eğitim, toprak araç gereçleri ve süs eşyalarının yapımıyla somut hale geldi. Yayılan Budizme karşı eski gelenekleri koruma adına din eğitimi devam ediyordu. Toplum içi eğitimde ise törelerin

1 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, İstanbul, 2014, s. 2-3.

uygulanması sürdürülüyordu, alfabeyle bunlar kayda geçmişti. Dönem Uygurlara (745-840) evrildiğinde, yerleşik hayata geçiş, eğitim şeklinde de değişime neden oldu. Askeri eğitim, savaşçılık geri planda kaldığından, önemini kaybetti. Mesleki eğitim; ziraat, maden, inşaat ve mimarlığa doğru yol aldı. Maniheizm felsefesiyle din eğitimi yerini alırken, toplum içi eğitimde sözlü gelenek, yerini yazılı bilgiye bırakmıştı. Atasözlerine ilaveten Soğd alfabesiyle bilgi alanı genişledi. Kâtiplik, bürokratlık, tercümanlık ve danışmanlık meslekleri öne çıkmaya başladı.²

İslamiyet'le birlikte Türk toplumu yeniden şekillendi. Değerler değişti, yazı değişti, töreler değişti. Eğitimde “alp insan tipi”, yerini “gazi insan tipine” bıraktı. Karahanlılar Döneminde (840-1212) medreselerle eğitimde kurumlar devreye girdi. Türkler İranlı ve Arap eğitimcilerle; Farabi, İbn-i Sina, Kaşgarlı Mahmut gibi öğretmen ve yol göstericilerle tanıştı. Eğitimin amacı, bireyi topluma yararlı hale getirmek olarak belirlendi. Din eğitimi mescitlerde devam etmeye başladı. Tarih ilerledikçe, Selçuklu ve Anadolu Beylikleri dönemine gelindiğinde, en temel eğitim merkezlerinden birinin ahilik olduğu aşıkardı. Ardından, atabeylik geliyordu. Devlet adamı eğitimine ağırlık verildi. Diğer bir ifadeyle bu dönemde, örgün ve yaygın eğitim, medreselere mekteplerin dahil edilmesiyle sürdürülüyordu. “Veli insan tipi” eğitimine geçiş başlamıştı. Eğitimin gücüne inanan Mevlâna Celalettin, Ahi Evran, Ömer Hayyam, Aşık Paşa, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre ise en tanınan yol göstericiler oldular. Nasrettin Hoca ise halk eğitiminin yaygınlaşmasını sağladı.³

Ancak taht kavgaları devletleri güçsüz bırakmıştı. Uç beyleri teker teker bağımsızlıklarını ilan ediyorlardı. İşte onlardan biri de Söğüt ve Bilecik'te kendine yer bulan Osmanoğulları (1299-1922) oldu.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yenileşme dönemine kadar geçen uzun süreçte (1299-1776) eğitimin belli başlı özellikleri vardı. En yaygın eğitim kurumunun medreseler olması, dini eğitimin baskın oluşu, azınlıkların denetimsiz eğitim politikalarının devam edişi, öğretmenlerin din adamlarından oluşmasına Osmanlı alfabesinin eklenmesi, bunlar arasında sayılabilir. Örgün eğitim kurumlarının erkekler için oluşu ise kadınları geri planda bırakmaya yetiyordu. Bu eğitim kurumlarının halk için olanları sıbyan mektepleri ve medreselerdi. Sarayda devlet adamı yetiştiren Enderun ve şehzadegân mektepleri ile meşkhane ve cariyeler eğitimi vardı. Askeri eğitim, ocaklar altında devam ediyor; memuriyet içinse yeni eğitim kurumları açılıyordu. Meslek medreseleri önem arz ediyordu. Tıp, din, matematik, doğa bilimleri vb. eğitimler buralarda veriliyor; 15. yüzyıldan itibaren külliyeler öne çıkıyordu. Halk eğitimi (yaygın eğitim), cami, tekke, kahvehane, kü-

2 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 5-20.

3 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 21-58.

tüphaneye, dergâh ve konaklarda devam ediyor; buralarda sıra geceleri, yaran sohbetleri, orta oyunlar devam ediyordu. Naima, Mustafa Ali, Koçi Bey, Kâtip Çelebi öne çıkıyor ve matbaa ile Lale Devri (1718-1730) başlıyordu. Bu dönemde Osmanlı zihniyet değişikliği yaşadı ve sivil reform dönemi başladı.⁴ Fakat batı, çoktan aydınlanma dönemine girmiş, rönesans ve reformu tamamlamış ve bunların meyvelerini almıştı. Bu gelişmeye bağlı olarak Osmanlı'daki yabancı ve azınlık okulları gün yüzüne çıkmaya başladı. Fransız İhtilali (1789) ise doğurduğu milliyetçilik akımıyla, bütün dünyayı kasıp kavurdu. Bünyesinde çok sayıda milleti barındıran Osmanlı İmparatorluğu sarsılmaya başladı. Tek çare, yenileşmeydi.

İşte bu kitap, Türk eğitim tarihini ve gelişimini, kitabın başlığıyla uyumlu haliyle dönüm noktalarını, tam da bu dönemden, Osmanlı Devleti'nin yenileşme döneminden başlatır.

1776 sonrası, her sahada olduğu gibi eğitimde de ilk yenileşme hareketleri başladı. 1839'a kadar önce askeri okullarda, ardından sivil okullarda reformlara gidildi. Aynı dönemde azınlık okulları ve yabancı okulların sayıları ivme kazandı. Önce III. Selim (1789-1807), ardından II. Mahmut (1808-1839) yabancı dil eğitimi veren ve pozitif bilimleri müfredatına katan askeri eğitim kurumlarında yenileşmeye gittiler. Yeniçeri ocağının kapatılması medrese zihniyetini geri plana itti. Sivil okullar ise önce ilk öğretim düzeyinde reforma tâbi tutuldu. Açılan rüşdiyelere, yabancı dil öğretim kurumları eklendi. Tanzimat dönemi (1839-1876), adıyla müsemma, ilk, orta ve yüksek öğrenimde ilerlemelere imkân sağladı. Mesleki ve teknik eğitim, öğretmen okulları ve halk eğitimi gelişmeye başladı. Sivil yükseköğretim kurumları, Tıbbiye ve Darülfünun ile ete kemiğe büründü. Mesleki ve teknik okullar açıldı. II. Abdülhamit dönemi (1876-1909), eğitimde gözle görülür ilerlemenin kaydedildiği dönem oldu. Hukuk, Tıp ve Baytar mekteplerinin yanı sıra Sanayi-i Nefise, Mülkiye, Ziraat okulları ile Mekteb-i Terakki (Şişli Terakki) gibi köklü Türk okulları da açıldı.

Keza II. Meşrutiyetle (1908) gelen özgürlükler, eğitime de yansıyor. Okul öncesi eğitim gelmiş, ilköğretim geliştirilirken, ortaöğretimde yavaş yavaş kızlara yer vermeye başlanmıştı. Orman ve dışı mektepleri açıldı. Mesleki eğitim okullarına Darülbeyti (tiyatro okulu) ve Darülelhan (müzik okulu) eklendi. Öğretmen okulları ve pedagoji eğitimine ağırlık verildi. Müslihiddin Adil, Ziya Gökalp, Ethem Nejat önemli yol göstericiler oldular.

Ancak çok önemli iki husus eksik kalıyordu. Eğitimdeki yenileşmeler erkekler içindi ve açılan kurumların çoğunluğu büyük şehirlerdeydi. Diğer bir ifadeyle kadınlar erkeklerle, taşradakiler büyük şehirlerdekiyle aynı eğitim hakkından faydalanamıyorlardı. Evet, Meşrutiyetle birlikte bazı okullara kız öğrenciler kabul

4 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 59-155.

edilmeye başlanmıştır. Ancak bu, yine büyükşehirler için geçerliydi. Kadın öğretmenli ev içi eğitim vardı ancak bu da sadece varlıklı aileler için geçerliydi. İlaveten, azınlıklar ve yabancılar, kapitülasyonlar ve Islahat Fermanı (1856) sayesinde çok sayıda okul açıyordu. Bu, toplumda gözle görülür bir dengesizlik yarattı. Mekteb-i Sultani (1868) bu dengesizliği kapatmak için hayata geçirilmişti. Fakat gayrimüslimler hâlâ bir adım öndeydiler. Çünkü kız öğrencileri sadece başkentte değil, ülkenin dört bir yanındaki okullarına kabul ediyorlardı. Tüm bu yenileşme hareketlerine rağmen, I. Dünya Savaşı ile (1914-1918) bütün imparatorluklarla birlikte Osmanlı yıkıldı. Türkler, Atatürk önderliğinde, çetin çarpışmalarla zorlu bir milli mücadele dönemine girdi. Artık imparatorluktan ulus devlete geçiliyordu.

Milli Mücadele Dönemi (1919-1922) başladığında, öğretmenler ve öğrenciler mitinglerle işgalleri protesto etmeye başladılar. Aynı dönemde Atatürk, Samsundan başlayan Havza, Amasya, Erzurum, Sivas, Ankara güzergâhındaki kurtuluş yolculuğuna başlamıştı. İşgaller durmuyor, iç isyanlar tuzu biberi oluyordu. Meclis açılmış, hükümetin on bakanlığından birisi de Maarif Vekaleti olmuştu. Bu sırada doğu cephesinde başlayan muharebe Türklerin başarısıyla sonuçlanmıştı. Eğitim, cephe komutanı Kazım Karabekir Paşa tarafından yok sayılmamış; Karabekir, doğuda sanayi mektebi, yetimler mektebi, Erzurum ana mektebi, sıhhiye mektebi, askeri idadi gibi okulların açılmasına vesile olmuştu. Çok geçmeden batı cephesinde İnönü muharebeleri kazanılmıştı. Ancak Eskişehir Kütahya yenilgisiyle ordunun ihtiyaçları olduğu fark edildi. Başkomutan yasası ve Tekalif-i Milliye emirleriyle ordu Sakarya muharebesine hazırlanıyordu. Fakat Atatürk, muharebe öncesi kimsenin beklemediği bir adım attı. Sıcak savaşın ortasında eğitim savaşını başlattı. Ölüm kalım savaşının ortasında Ankara'da öğretmenleri bir araya getirdi ve eğitim ilkelerinin belirlenmesi için 1921'de maarif kongresini topladı. Öğretmenler askerlikten muaf tutulmuşlardı. Halk eğitimi ise nasihat heyetleri veya Mehmet Akif gibi kalem ustalarının halkı milli kurtuluş hakkında bilgilendirmesiyle devam ediyordu. Savaşın ortasında ileride gerçekleştirilecek uygarlık savaşının tohumları böylece atıldı. Savaş bitip Mudanya Mütarekesi (11.10.1922) imzalandığında ise Atatürk Bursa'da öğretmenlere bir konuşma (27.10.1922) yaptı. *Gazi Hazretlerinin Eğitim Umdesi* böyle ortaya çıktı.

Kurtuluş Savaşı sonrası Atatürk'e yönlendirilen "memleketi kurtardınız, şimdi ne yapacaksınız?" sorusuna verilen, "Eğitim bakanı olarak milli irfanı yükseltmek en büyük emelimdir" cevabı, Cumhuriyet'in (1923) bir eğitim ve kültür devrimi olacağının sinyallerini veriyordu. Zira Atatürk, vefatına kadar gerçekleştirdiği her meclis açış konuşmalarında eğitimden söz edecekti.

Atatürk'ün Bursa'dan sonra öğretmenlere konuşması, Konya, Kütahya, Ankara, Samsun, İzmir, İstanbul ve Konya'da devam etti. Türkiye İktisat Kongresinde

(1923) gençlerin eğitime tâbi tutulmasını öğütledi. Atatürk dönemi, hızlı bir eğitim reformuyla başlıyordu. Bu reform, diğerleri gibi, çağdaş, milli ve laik çerçevede gerçekleştirilecekti. Artık kadın ve erkekler, büyükşehir ve taşra eşit ve çağdaş eğitim alabileceklerdi.

Tevhid-i Tedrisat, yabancı okulların denetim altına alınması, öğretmen okulları ve kanunları, *Medeni Bilgiler* kitabına sözü geçen erkek ve kız liselerinin açılması, kız meslek ve sanat okulları, harf devrimi, ilk mektepler talimatnameleri, Türk Dil ve Tarih Kurumlarının açılması, millet mektepleri ve halk evlerinin uygulamaya konmasıyla eğitim seferberliği süratle devam etti. Yeni Türk Harflerinin kabulü Türk eğitiminde bir devrim niteliğindedi. Atatürk, Güneş Dil Teorisi üzerine çalıştı. Mesleki ve teknik eğitim okulları meslek erbabı yetiştirmeye başladı. Yabancı dille eğitim yapan Türk okulları açıldı. Üniversite reformu ise tamamını taçlandırdı. Hukuk, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ve konservatuvarlar, çağdaş bir ülkenin resmiydi. Şehir tiyatroları kuruldu ve Ankara radyosu yayına girdi. Cumhuriyet, tüm vatandaşlarını ve ülke çapında eğitim seferberliğine yönlendirmişti. Bazı gençler yurt dışına eğitime gönderildi. Atatürk'ün deyimiyle onlar birer kıvılcım olarak gitmiş, alev olarak geri döneceklerdi. Kadınlar meslek sahibi oldular ve her sahada cumhuriyetin öncü kadınları dünyaya kendini tanıttı. Ancak Atatürk artık çok hastaydı ve 1938'de bedenlen aramızdan ayrıldı. Sağlam temellere inşa ettiği cumhuriyeti bizlere emanet ederek...

Atatürk sonrası tek parti döneminde (1938-1950) Fen, Tıp ve İlahiyat Fakülteleri açıldı. Ancak dönemin en gözde eğitim kurumu Köy Enstitüleri oldu. İsmail Hakkı Tonguç ve Hasan Ali Yücel, adeta eğitim neferiydiler. Öğretmen okulları eğitim enstitülerine dönüştürüldü. Ancak, II. Dünya Savaşı ve çok partili hayata geçiş, siyasi hayatta olduğu gibi eğitimde sarsıntılara sebep oldu. Çok partili hayata geçişle (1950) ODTÜ, KATÜ gibi önemli üniversiteler açıldı. Hacettepe Çocuk Sağlığı Enstitüsü kuruldu. Fakat bir yandan, halk evleri kapatıldı. Esas zelzele ve bu zelzelenin getirdiği çöküş Köy Enstitülerinin kapatılmasıyla (1954) gerçekleşti.

*

Türk Eğitim Tarihi: Dönüm Noktaları adlı bu kitap Osmanlı yenileşme döneminden başlayarak 1960 yılına kadar geçen sürede Türk eğitim tarihinin geçirdiği evreleri, diğer bir ifadeyle, dönüm noktalarını anlatmaktadır. Sosyal bilimlerin birlikte güçlü olduğunun altını çizerek, eğitim kavramının kavramsal çerçevesinin çizilmesi ve sosyolojik boyutta değerlendirilmesi, dönüm noktalarının bilimsel boyutta analiz edilmesi için önem arz ettiği söylenebilir.

Bu kapsamda, kitabın ilk bölümünde Ferhan Gündüz, "Eğitim ve Toplum" başlığında iki kavram arasındaki ilişkiyi sosyolojik açıdan değerlendirdi. Eğitimin kavramsal çerçevesini çizdi; eğitimin tanımı, türleri, boyutları, işlevleri ve diğer